

безпеки. Зазначене небезпечне тим, що сприяє висуванню на перший план або інтересів держави, або інтересів приватних осіб, близьких до влади.

Тематика наукових праць, що увійшли в дану секцію, свідчить про актуальність проблеми безпеки людини в умовах глобалізації, зокрема важливими є теоретико-правові питання сучасних процесів реформування всіх сфер суспільного життя, вивчення яких спрямоване на вироблення найоптимальніших підходів до вдосконалення правового забезпечення безпечного існування людини.

УДК 34:351.746.1(477)(043.2)

Копиленко О. Л., д.ю.н., професор,
директор Інституту законодавства Верховної Ради України,
член-кореспондент НАН України, м. Київ

Ярмиш О. Н., д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник
Інституту законодавства Верховної Ради України,
член-кореспондент НАН України, м. Київ, Україна

ПРАВОВА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПОТРЕБУЄ УДОСКОНАЛЕННЯ

Питання забезпечення національної безпеки завжди мають пріоритетне значення у системі функціонування будь-якої держави. Важливість цієї функції дедалі більше зростає в умовах сьогодення, у зв'язку з необхідністю реагування на цілий комплекс деструктивних глобалізаційних викликів. Свідченням цього є і сьогоденні заяви про «застарілість», несучасність багатьох інституцій, передусім ООН і НАТО.

Для сучасної України без пекові проблеми мають особливу значущість. У Конституції України визначені основні начала і принципи національної безпеки, закріплені найважливіші національні інтереси, зафіксовано структуру й компетенцію суб'єктів забезпечення національної безпеки [1].

При цьому в Основному Законі встановлені основи діяльності уповноважених органів державної влади у сфері національної безпеки, закладено правове підґрунтя врахування можливих викликів і загроз та ймовірної реакції на них, окреслено межі втручання держави в життя людини, закріплено вихідні начала для законодавства щодо забезпечення національної безпеки. Конституція закріпила низку фундаментальних понять безпекової сфери (екологічна безпека, економічна, інформаційна, державна безпека), передбачила створення й функціонування координаційного органу, покликаного реалізовувати політику в цій сфері, – Ради національної безпеки й оборони України [2].

На перший погляд, усі вимоги до нормативного наповнення Конституції та базових законів у сфері національної безпеки свого часу були виконані, правову основу закладено, і подальший розвиток даної теми не виявлявся актуальним. Проте надалі виявилися серйозні проблеми, на що справедливо звертають увагу чимало дослідників [3].

Наявність цих проблем підтверджується вже при аналізі понятійного апарату. Зокрема, слід звернути увагу, що відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Її складовими залежно від місцезнаходження джерела загрози, слід вважати внутрішню та зовнішню безпеку [4].

Можна стверджувати, що фактично національна безпека – це такий стан справ у державі й суспільстві, коли національні інтереси захищені, а загрози усунені або контролюються. Отже, питання національної безпеки безпосередньо пов'язане з питаннями національних інтересів. У свою чергу, національні інтереси ґрунтуються на певних цінностях народу, потребах суспільства й держави. Основний Закон держави має відображати національні інтереси. Однак не викликає сумнівів, що чинна Конституція українські національні інтереси, на жаль, відображає не завжди, нею вони захищені недостатньо.

Неспівпадіння деяких положень тексту Конституції та національних інтересів призводить до неприродної ситуації, коли вчиняються дії, зокрема приймаються шкідливі для громадянина, суспільства й держави нормативні акти, які при цьому є конституційними (тобто такими, що відповідають Конституції). Складається ситуація, коли не всі дії (акти) органів влади, що формально не суперечать Конституції відповідають національним інтересам (національній безпеці). Як і не все, що суперечить національним інтересам, суперечить Конституції [5].

На ці недоліки неодноразово звертали увагу дослідники, але найбільш гостро і наочно недосконалість конституційно-правових засад національної безпеки, взагалі законодавчого регулювання цієї сфери виявилось останнім часом, коли наша країна стала жертвою агресії з боку сусідньої держави.

За таких умов побудована за роки незалежності України система забезпечення національної безпеки виявила свою слабкість. Не підготовленими до російської агресії виявились як суб'єкти забезпечення національної безпеки, так і законодавча основа їх діяльності. Серед головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України, фахівці звертають увагу на такі:

— система забезпечення національної безпеки України будувалась на основі застарілої радянської системи, з використанням її складових (радянської армії, міліції, КДБ, прикордонних військ, які залишились Україні у спадок від СРСР), радянського законодавства і досвіду її функціонування у минулому столітті в умовах двополярного світу;

— формування системи забезпечення національної безпеки України відбувалось під тиском світових та регіональних лідерів, які виходили з власних національних інтересів, а не інтересів України (вимоги до України стосовно відмови від ядерної зброї без надання їй дієвих гарантій безпеки);

— політичне керівництво України протягом всього періоду незалежності нашої держави формально ставилось до захисту національних інтересів (виконання законодавства з питань національної безпеки, Стратегій національної безпеки не організовувалось), воно й не докладало необхідних зусиль для формування і розвитку системи забезпечення національної безпеки України (хронічне недофінансування програм розвитку складових сектору безпеки з кожним роком погіршувало їх стан і вело до тотального поширення корупції та повного занепаду);

— багатовекторна зовнішня політика в умовах цілеспрямованого поглиблення розбіжностей у політичних орієнтаціях населення за регіональним принципом і налаштованість представників політичного керівництва держави на реалізацію власних, корпоративних, а не національних інтересів сприяли відцентричним тенденціям і неготовності системи забезпечення національної безпеки до протидії загрозі сепаратизму;

— незавершеність формування і, як наслідок, неспроможність самої системи забезпечення національної безпеки України до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз, а також значний вплив на керівництво суб'єктів забезпечення національної безпеки України з боку іноземних спецслужб приводить до вироблення помилкових управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки [6].

Дії суб'єктів забезпечення національної безпеки України на початку загострення воєнно-політичної ситуації були неефективними. Оперативність прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки була низькою, що не забезпечувало своєчасного реагування на нові загрози.

Відсутність постійно діючого механізму моделювання і прогнозування як основи для прийняття рішень не давала можливості діяти на упередження.

Немає сумнівів, що законодавство у сфері національної безпеки і оборони не відповідає загрозам національній безпеці України та потребує

розвитку, переопрацювання або уточнення. Передусім це стосується конституційно-правових засад національної безпеки, системоутворюючого законодавства. Необхідним видається доповнення Конституції України розділом «Національна безпека». Саме такий розділ і саме в Основному Законі має містити так звані норми-начала, які закріплюють головні підвалини національної безпеки, тобто виконувати функції доктрини національної безпеки України. Ключове значення має конституційне закріплення питання про життєво важливі цінності українського народу. Об'єктами національної безпеки України необхідно вважати саме життєво важливі цінності українського народу – територію України, населення України, національні багатства України та національну самосвідомість українського народу [7].

Дослідниками доведена фактична наявність у системі законодавства України міжгалузевого комплексу законодавства у сфері забезпечення національної безпеки.

Цей масив має бути перетворений у цілісну систему з розподілом на наступні види – системоутворююче, правосуб'єктне, спеціальне та функціональне законодавство.

Нормативно-правове забезпечення складових національної безпеки за функціональною ознакою має бути незалежним від політичної ситуації та відображати гостроту реальних проблем і їх значення для розвитку країни. Це вимагає ретельного моніторингу та аналізу наявних загроз.

Заслуговує на увагу пропозиція по-новому закріпити положення ч. 1 ст. 17 Конституції України – «Забезпечення національної безпеки є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу. Пріоритетні складові національної безпеки визначаються Конституцією і законами України» [8].

Література

1. Ярмиш О. Н. Проблеми розвитку конституційно-правових основ національної безпеки України / О. Н. Ярмиш // 20-річчя Конституції України: національна традиція та європейські стандарти конституціоналізму. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. – С. 106-111.

2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Джунь В. Соціологія конституційного права (до постановки питання) / В. Джунь // Право України. – 2010. – № 11. – С. 67.

3. Джунь В. Соціологія конституційного права (до постановки питання) / В. Джунь // Право України. – 2010. – № 11. – С. 67; Різник С. В. Конституція України в умовах загроз національній безпеці України / С. В. Різник // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2; Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України / Г. В. Новицький. – К., 2008. – 495 с.; Висновки і рекомендації щодо внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України»: Аналітична довідка // НІСД. – 2014.